KREDIT-MODUL TIZIMI ŞAROITIDA BÖLAJAK ÖQITUVÇILARNING KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRIŞNING PEDAGOGIK ŞART-ŞAROITLARI

Saparov Xasan Djumanazaroviç,
Termiz davlat pedagogika institutining
Moliya-iqtisod işlari böyiça prorektori
DOI: 10.67620/yoshlarvailm.0340026

Annotatsiya. Maqolada kredit-modul tizimida bölajak öqituvçilarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirişga xizmat qiluvçi pedagogik şart-şaroitlar nazariy jihatdan asoslanadi. Nazariy va qiyosiy tahlil, mazmuniy guruhlaş hamda pedagogik modellaştiriş natijasida talaba markazli öqitiş, individual ta'lim trayektoriyasi, kasbiy vazifalarga yönaltirilgan mustaqil ta'lim, refleksiv baholaş va raqamli öquv muhit asosiy şartlar sifatida belgilandi. Ularning tizimli qöllanişi kasbiy tayyorgarlik komponentlarining uyğun rivojlanişiga xizmat qilişi asoslandi.

Kalit sözlar: kredit-modul tizimi, bölajak öqituvçi, kasbiy tayyorgarlik, pedagogik şart-şaroit, individual ta'lim trayektoriyasi, mustaqil ta'lim, refleksiya, kasbiy kompetensiya

Аннотация. В статье теоретически обоснованы педагогические условия развития профессиональной подготовки будущих учителей в кредитно-модульной системе. На основе теоретического и сравнительного анализа выделены студентоцентрированное обучение, индивидуальная образовательная траектория, профессионально ориентированная самостоятельная работа, рефлексивное оценивание и цифровая образовательная среда. Показана необходимость их системного применения.

Ключевые слова: кредитно-модульная система, будущий учитель, профессиональная подготовка, педагогические условия, индивидуальная образовательная траектория, самостоятельная работа, рефлексия, профессиональная компетентность

Abstract. The article substantiates pedagogical conditions for developing future teachers' professional preparation in a credit-module system. Theoretical and comparative analysis identifies student-centred learning, individual learning paths, professionally oriented independent work, reflective assessment, and a digital learning environment as the key conditions. Their systemic implementation is argued to support integrated professional development.

Keywords: credit-module system, future teacher, professional preparation, pedagogical conditions, individual learning path, independent learning, reflection, professional competence

Kiriş

Oliy pedagogik ta'limni kredit-modul tamoyillari asosida taşkil etiş öquv yuklamasini kreditlarda hisoblaş bilan çeklanmaydi. Mazkur tizim ta'lim natijalarini

oldindan aniq belgilaş, talabaning öquv faoliyatidagi mas'uliyatini kuçaytiriş, fanlar va öqituvçilarni tanlaş imkoniyatini kengaytiriş, mustaqil ta'lim uluşini oşiriş hamda özlaştiriş natijalarini muntazam baholab borişni talab etadi. Özbekiston oliy ta'lim amaliyotida kredit-modul tizimining taşkiliy mexanizmlari şakllanib borayotgan bir şaroitda pedagog kadr tayyorlaşning metodik mazmunini ham şu mantiqqa mos qayta quriş zarurati kuçaymoqda. Bunda bölajak öqituvçi faqat fan mazmunini egallagan talaba emas, balki öz faoliyatini rejalaştira oladigan, pedagogik vaziyatni tahlil qiladigan, ta'lim oluvçilar bilan hamkorlik qila oladigan va öz kasbiy rivojlanişini boşqara oladigan subyekt sifatida qaralişi lozim. Kredit-modul tizimida öquv jarayonini taşkil etişning öziga xosligi aynan talabaning faol pozitsiyasi va mustaqil ta'limning kengayişi bilan izohlanadi.

Kasbiy tayyorgarlik tuşunçasi pedagogika fanida bilim, könikma va malakalarning oddiy yiğindisi sifatida emas, balki kasbiy faoliyatni samarali bajarişga tayyorlikni ifodalovçi integrativ sifat sifatida talqin etiladi. Bölajak öqituvçining kasbiy tayyorgarligi predmetga oid bilimlar bilan bir qatorda metodik fikrlaş, pedagogik muloqot, ta'lim jarayonini loyihalaş, pedagogik diagnostika, axborot bilan işlaş, refleksiya va öz-özini rivojlantiriş qobiliyatlarini ham qamrab oladi. N.A. Muslimovning kasbiy şakllanişga doir tadqiqotlarida mutaxassis tayyorlaş jarayoni şaxsning kasbiy motivlari, faoliyat tajribasi va özini rivojlantiriş ehtiyojlari bilan uzviy boğlangan tizim sifatida yoritiladi. Şu nuqtayi nazardan kredit-modul muhitida kasbiy tayyorgarlikni rivojlantiriş uçun ta'lim mazmuni va taşkiliy şakllarning özi yetarli emas; ular maqsadli pedagogik şart-şaroitlar orqali bir tizimga birlaştirilişi kerak.

Muammoning dolzarbligi şundaki, kredit-modul tizimi talabaga nisbatan yuqori darajadagi akademik mustaqillikni nazarda tutadi, biroq mustaqillikning özi kasbiy rivojlanişga avtomatik ravişda olib kelmaydi. Agar mustaqil ta'lim topşiriqlari kasbiy vaziyatlardan uzilgan, baholaş faqat yakuniy nazoratga yönaltirilgan, fanlararo aloqalar zaif va individual ta'lim trayektoriyasi formal tusda taşkil etilsa, kreditlarning töplanişi real kasbiy kompetensiya ösişini kafolatlamaydi. Şu bois uşbu tadqiqotda pedagogik şart-şaroit deganda bölajak öqituvçining kasbiy tayyorgarligi komponentlari maqsadli rivojlanişini ta'minlaydigan, ta'lim mazmuni, metodlari, şakllari, vositalari va baholaş mexanizmlarining özaro muvofiqlaştirilgan majmui tuşuniladi. Bunday yondaşuv pedagogik texnologiyani rejalaştirilgan natijaga erişişni ta'minlovçi yaxlit jarayon sifatida talqin qiluvçi qaraşlarga mos keladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot nazariy-metodologik xarakterga ega bölib, kredit-modul tizimi, kasbiy tayyorgarlik, pedagogik kompetentlik va innovatsion ta'lim texnologiyalariga bağişlangan özbek olimlarining ilmiy-pedagogik işlari tahlil qilindi. Tadqiqot materiali sifatida kredit-modul tizimida öquv jarayonini taşkil etişga oid B.Sh. Usmonov va R.A. Xabibullayevning öquv qöllanmasi, pedagogik kompetentlik va kreativlik böyiça N.A. Muslimov va hammualliflarning işlari, pedagogik texnologiyalar böyiça Ö.Q. Tolipov, M.H. Usmonboyeva, N.N. Azizxöjayeva hamda R.J. Işmuhamedovning tadqiqotlari, şuningdek, kredit-modul tizimini Özbekiston oliy ta'limida joriy etişning zamonaviy jihatlarini yorituvçi mahalliy maqolalar olindi. Manbalarni tanlaşda uç

mezon qöllanildi: tadqiqot mavzusiga bevosita aloqadorlik, pedagogik tayyorgarlikni rivojlantirişga metodik hissa qöşişi va Özbekiston oliy ta'lim amaliyotiga tatbiq etiş imkoniyati.

Nazariy tahlil yordamida "kasbiy tayyorgarlik", "kasbiy kompetentlik", "mustaqil ta'lim", "individual ta'lim trayektoriyasi" va "pedagogik şart-şaroit" kategoriyalarining mazmuniy çegaralari aniqlandi. Qiyosiy tahlil kredit-modul tizimining taşkiliy talablarini an'anaviy auditoriya markazli öqitiş xususiyatlari bilan soliştirişga xizmat qildi. Mazmuniy guruhlaş usuli orqali kasbiy tayyorgarlikka ta'sir etuvçi omillar motivatsion, mazmuniy, jarayonli, baholaş va raqamli-axborot yönalişlariga ajratildi. Pedagogik modellaştiriş esa aniqlangan omillarning özaro boğlanişini şart-şaroitlar tizimi körinişida ifodalaş imkonini berdi. Tahlilda kredit-modul tizimi mustaqil ta'lim, şaffof baholaş va talabaning individual öquv rejasiga tayangan holda işlaşi haqidagi ilmiy qaraşlar metodologik tayanç sifatida qabul qilindi.

Natijalar

Tahlil natijasida kredit-modul tizimida bölajak öqituvçilarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantiriş uçun beşta özaro boğliq pedagogik şart-şaroit ajratildi. Birinçi şart - talaba markazli öqitişni kasbiy faoliyat mantiqi asosida taşkil etiş. Talaba markazlilik ta'lim oluvçiga faqat tanlov huquqini beriş emas, balki uni öz ta'lim natijalari uçun mas'ul subyektga aylantirişni anglatadi. Şuning uçun maşğulotlarda tayyor algoritmni takrorlaşdan köra, pedagogik vaziyatni tahlil qiliş, muammoni aniqlaş, yeçim variantlarini asoslaş va qaror oqibatlarini baholaşga yönaltirilgan topşiriqlar ustuvor bölişi lozim. Interfaol va muammoli metodlardan foydalaniş talabaning fikrlaş faoliyatini faollaştirişi, öz pozitsiyasini dalillaş va hamkorlikda qaror qabul qiliş könikmalarini rivojlantirişi mumkin.

Ikkinçi şart - individual ta'lim trayektoriyasini kasbiy rivojlaniş maqsadlari bilan uyğunlaştiriş. Kredit-modul tizimida fanlarni tanlaş, kreditlarni yiğiş va akademik mobillik imkoniyatlari mavjud bölsa-da, pedagogik yönaltirişsiz bu imkoniyatlar tarqoq tanlovlar yiğindisiga aylanib qolişi mumkin. Individual trayektoriya talabaning boşlanğiç tayyorgarligi, kasbiy qiziqişi, kuçli va rivojlantirilişi lozim bölgan jihatlari hamda istiqboldagi pedagogik faoliyat turi asosida şakllantirilişi kerak. Bunda akademik maslahatçi yoki tyutor talabaning örniga qaror qabul qiluvçi emas, balki maqsadni aniqlaştiriş, resurslarni tanlaş va özlaştiriş natijalarini tahlil qilişga kömaklaşuvçi pedagogik hamroh vazifasini bajaradi. Individual trayektoriya semestr boşida tuziladigan formal hujjat emas, balki diagnostika natijalariga köra muntazam aniqlaştirib boriladigan rivojlaniş rejasi bölişi zarur.

Uçinçi şart - mustaqil ta'limni real kasbiy vazifalar bilan integratsiyalaş. Kredit-modul tizimida talabaning auditoriyadan taşqari yuklamasi katta uluşni egallaydi. Şu sababli mustaqil ta'limning sifatini faqat topşiriqlar soni bilan emas, ularning kasbiy qiymati bilan baholaş lozim. Bölajak öqituvçi uçun dars işlanmasini loyihalaş, öquv vaziyatiga metod tanlaş, baholaş mezonlarini işlab çiqiş, pedagogik keysni tahlil qiliş, mini-tadqiqot ötkaziş, elektron resurs yaratiş yoki kuzatuv natijasini refleksiv hisobotga aylantiriş kabi topşiriqlar kasbiy faoliyatning modelini yaratadi. Bu yondaşuv nazariy bilimni amaliy kontekstga köçirişga va talabaning mustaqil qaror qabul qiliş tajribasini

orttirişga yordam beradi. Kasbiy ta'lim metodikasida bilimni faoliyat jarayonida qöllaş va amaliy vazifalar bilan boğlaş mutaxassis tayyorlaşning muhim şarti sifatida körsatiladi.

Törtinçi şart - mezonli va refleksiv baholaşni taşkil etiş. Kredit-modul tizimida baholaş şaffof bölişi, kutilayotgan ta'lim natijalari bilan mos kelişi hamda talabaning rivojlaniş dinamikasini körsatişi kerak. Bölajak öqituvçining kasbiy tayyorgarligini faqat test natijasi bilan aniqlaş yetarli emas. Portfoliodagi işlar, pedagogik vaziyat yeçimi, mikrodars, loyiha, kuzatuv protokoli, öz-özini baholaş va özaro baholaş natijalari kompleks körib çiqilganda kasbiy ösiş töğrisida ança işonçli xulosa hosil böladi. Baholaş mezonlarini oldindan e'lon qiliş talabaning öz faoliyatini rejalaştirişiga yordam beradi, refleksiv izoh esa bahoni yakuniy hukm emas, keyingi rivojlaniş uçun teskari aloqa vositasiga aylantiradi. Mahalliy tadqiqotlarda ham kredit-modul tizimining şaffoflik, mustaqillik va natijaga yönaltirilgan baholaş bilan boğliq imkoniyatlari alohida qayd etiladi.

Beşinçi şart - raqamli ta'lim muhitidan kasbiy faoliyat vositasi sifatida foydalaniş. Raqamli platforma faqat material joylaştiriş va topşiriq qabul qiliş maydoni bölib qolsa, uning pedagogik salohiyati töliq namoyon bölmaydi. Kasbiy tayyorgarlik nuqtayi nazaridan raqamli muhit talabaning elektron portfoliolarini yuritiş, özlaştiriş dinamikasini kuzatiş, hamkorlikdagi loyihalarni taşkil etiş, multimedia dars resurslarini yaratiş, masofaviy maslahat oliş va pedagogik refleksiya olib borişga xizmat qilişi kerak. Bunday yondaşuv bölajak öqituvçining raqamli kompetensiyasini uning metodik kompetensiyasidan ajratmaydi, aksinça, ularni kasbiy vazifani hal qiliş jarayonida birlaştiradi.

1-jadval

	Pedagogik şart-şaroit	**Asosiy pedagogik mexanizm**	**Kutiladigan kasbiy natija**
1	Talaba markazli kasbiy öqitiş	Muammoli vaziyat, keys, hamkorlikdagi qaror	Kasbiy motivatsiya va pedagogik fikrlaş
2	Individual ta'lim trayektoriyasi	Diagnostika, akademik maslahat, tanlov	Öz rivojlanişini rejalaştiriş qobiliyati
3	Mustaqil ta'limni kasbiy vazifalar bilan integratsiyalaş	Loyiha, mikrodars, portfolioga yönaltirilgan topşiriqlar	Nazariy bilimni amaliyotga köçiriş
4	Mezonli-refleksiv baholaş	Rubrika, öz-özini va özaro baholaş, teskari aloqa	Refleksiya va özini takomillaştiriş
5	Raqamli kasbiy-öquv muhit	E-portfolio, LMS, raqamli resurs yaratiş	Raqamli-metodik kompetensiya

Muhokama

Olingan natijalar kredit-modul tizimini faqat taşkiliy hisob-kitob modeli sifatida emas, balki kasbiy rivojlanişni boşqariş imkonini beruvçi pedagogik muhit sifatida talqin qiliş zarurligini körsatadi. B.Sh. Usmonov va R.A. Xabibullayev kredit-modul tizimida öquv jarayonini rejalaştiriş, mustaqil ta'lim va baholaş masalalarini tizimli

ravişda yoritgan bölsa, mazkur tadqiqot bu elementlarni bölajak öqituvçining kasbiy tayyorgarligi bilan bevosita boğlab, ularning pedagogik şart sifatidagi funksiyasini oçib beradi. Ya'ni kreditning özi kasbiy natija emas; kredit ma'lum ta'lim natijasini özlaştirişga sarflangan mehnat hajmini bildiradi. Şuning uçun ta'lim natijalari kasbiy faoliyat mazmuni bilan uzviy boğlanmasa, kredit-modul tizimining taşkiliy afzalligi pedagogik samaraga aylanmaydi.

Pedagogik şart-şaroitlarning taklif etilgan tizimi N.N. Azizxöjayevaning pedagogik texnologiya va pedagogik mahoratga oid qaraşlari bilan hamohangdir. Pedagog faoliyatida maqsad, mazmun, metod va natijaning yaxlitligi ta'minlanmasa, alohida innovatsion metodlar barqaror natija bermaydi. Şu sababli talaba markazli metodlarni joriy qiliş bilan bir vaqtda baholaş mezonlarini, mustaqil ta'lim mazmunini va konsultativ qöllab-quvvatlaş tizimini ham qayta körib çiqiş talab etiladi. Masalan, talabadan mustaqil loyiha talab qilinib, baholaş faqat test orqali amalga oşirilsa, mazmun va baholaş örtasida didaktik nomuvofiqlik paydo böladi. Aksinça, loyiha natijasi aniq rubrika böyiça baholanib, talaba öz qarorlarini izohlasa va teskari aloqa asosida işini takomillaştirsa, baholaş öquv jarayonining özига aylanadi.

Zamonaviy mahalliy tadqiqotlarda kredit-modul tizimining individual ta'lim, mustaqil faoliyat va öquv jarayonini modernizatsiya qiliş imkoniyatlari qayd etilmoqda. M.B. Malikova va G.I. Sayfullayeva kredit-modul tizimini joriy etişda şaxsiy öquv trayektoriyasi va öquv jarayonining moslaşuvçanligi muhimligini körsatadi. Biroq pedagogik yönalişlarda individual trayektoriya kelajakdagi kasbiy rol bilan uyğunlaştirilişi zarur. Masalan, talabaning qaysi metodik könikmalarida böşliq borligini aniqlamasdan tanlov fanlarini köpaytiriş uning rivojlaniş ehtiyojini qondirmasligi mumkin. Demak, individualizatsiya erkin tanlov va maqsadli pedagogik diagnostikaning birligida samarali böladi.

Xulosa

Kredit-modul tizimi şaroitida bölajak öqituvçilarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantiriş uçun ta'lim jarayonining taşkiliy şaklini özgartirişning özi yetarli emas. Kasbiy natija kreditlarni töplaş, auditoriya soatlarini qisqartiriş yoki elektron platformadan foydalaniş bilan emas, balki talabaning kasbiy faoliyatga yönaltirilgan öquv tajribasi bilan belgilanadi. Tadqiqot natijasida talaba markazli kasbiy öqitiş, individual ta'lim trayektoriyasini loyihalaş, mustaqil ta'limni real kasbiy vazifalar bilan integratsiyalaş, mezonli-refleksiv baholaş va raqamli kasbiy-öquv muhitdan maqsadli foydalaniş asosiy pedagogik şart-şaroitlar sifatida belgilandi.

Mazkur şartlar tizimli ravişda qöllanganda bölajak öqituvçining kasbiy motivatsiyasi, nazariy-metodik bilimlari, amaliy pedagogik harakatlari va refleksiv özini boşqariş qobiliyati özaro uyğun rivojlanadi. Şu bois metodikani takomillaştirişda har bir fan sillabusidagi ta'lim natijalarini kasbiy vazifalar bilan boğlaş, mustaqil ta'lim topşiriqlarini kompetensiyaga yönaltiriş, portfolioga asoslangan baholaşni kuçaytiriş va individual akademik maslahat mexanizmlarini joriy etiş tavsiya qilinadi. Bu yondaşuv kredit-modul tizimining taşkiliy imkoniyatlarini bölajak öqituvçining real kasbiy rivojlanişiga aylantirişga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Usmonov B.Sh., Xabibullayev R.A. Oliy öquv yurtlarida öquv jarayonini kredit-modul tizimida taşkil qiliş: öquv qöllanma. Toşkent: Tafakkur, 2020.

2. Örinov V. Özbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida ECTS kredit-modul tizimi: asosiy tuşunçalar va qoidalar: öquv qöllanma. Nyu-Bransvik: University of New Brunswick, 2020.

3. Muslimov N.A. Bölajak kasb ta'limi öqituvçilarini kasbiy şakllantiriş: monografiya. Toşkent: Fan, 2004.

4. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti: darslik. Toşkent: Sano-standart, 2017.

5. Tolipov Ö.Q., Usmonboyeva M.H. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari: öquv qöllanma. Toşkent: Fan, 2006.

6. Işmuhamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardayev A.H. Ta'limda innovatsion texnologiyalar: amaliy tavsiyalar. Toşkent: Iste'dod, 2008.

7. Azizxöjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: öquv qöllanma. Toşkent: Özbekiston Yozuvçilar uyuşmasi Adabiyot jamğarmasi naşriyoti, 2006.

8. Malikova M.B., Sayfullayeva G.I. Oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimini joriy etiş xususiyatlari. Muǵallim hám úzliksiz bilimlendiriw, 2024.

9. Aralova M.A. Kredit-modul tizimiga ötişning öziga xos xususiyatlari. Innovative Development in Educational Activities, 2024.